

แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์

โคลงสี่สุภาพ

เรื่อง

พระราชพงศาวดารและสุภาษิตโลกนิติ

(คัดเลือก)

พิมพ์ครั้งที่สิบสอง ๒๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๔๙๙

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๑.๕๐ บาท

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา

ปากคลองบางลำพู น. พระนคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

895.911

ว 546 ท

เลขห้อง

313

214

895.911

U

อ 5467

เลขหมู่

4151

เลขทะเบียน ๖๓๕๖.๓๓๒๓.

คำนำ

หนังสืออ่านโคลงสี่สุภาพเล่มนี้ ส่วนหนึ่งได้คัดจาก
หนังสือโคลงพระราชพงศาวดาร และอีกส่วนหนึ่งจากหนังสือ
โคลงโลกนิติ รวมทั้งสองส่วนมีจำนวนโคลง ๘๔ บท เลือก
มาเฉพาะตอนที่ปลุกใจอย่าง น่ายำ หรือเป็นข้อความ หรือ
บทประพันธ์ ที่ นัก ศึกษา ได้ ยิน ใจ ฟัง กัน อยู่ แพร่หลาย แล้ว ย่าง
และใช้ภาษาอย่างง่ายพอสมควรแก่พินความรู้นักเรียน การ
ที่ เลือก บท ประพันธ์ ชนิด โคลง สี่สุภาพ มา เช่น หนังสือ อ่าน กว
นิพนธ์ ก็ เพราะ ได้ พิจารณา เห็น ว่า ใน ชั้น ต้น ๆ นักเรียน ได้
อ่าน หนังสือ ที่ เรียบ เรียง เป็น คำ กลอน ธรรม คำ มา หลาย เล่ม แล้ว
บางคนสมควรที่จะเรียน กวนิพนธ์ ชนิด โคลง สี่สุภาพ เป็นอันดับต่อไป
เพราะ โคลง สี่สุภาพ ก็ เป็น บท ประพันธ์ ที่ นิยม กัน อยู่ แพร่หลาย
ทั้ง ความ ยาก ง่าย ใน ข้อ ยักยัก การ ประพันธ์ ก็ พอ เหมาะ สม แก่
นักเรียนชั้น

โคลงพระราชพงศาวดารนั้น เดิมมีจำนวน ๓๗๖ บท
ประกอบภาพเรื่องพระราชพงศาวดาร ๘๒ แผ่น พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ช่างเขียนตามเรื่องในพระราช
พงศาวดารทรงคัดเลือกเป็นตอน ๆ รูปขนาดใหญ่ มีจำนวน

โคลงประกอบรูปละ ๖ บท รูปขนาดกลางและขนาดเล็กมีโคลง
ประกอบรูปละ ๔ บท ทรงพระราชนิพนธ์ข้าง โปรกให้พระบรม
วงศานุวงศ์และข้าราชการซึ่งสนิทกับทูลอนแต่งถวายข้าง ไค้
สร้างสำเร็จและไค้ โปรกให้นำไปประคัยพระเมรุทองสนามหลวง
ให้ประชาชนชมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ทั้งยังได้พิมพ์โคลงเป็น

เล่ม พระราชทานเป็นของแจกในงานพระเมรุคราวนั้นด้วย
ครั้นเสร็จงานพระเมรุแล้ว จึงโปรดให้แบ่งรูปภาพเรื่องพระราช
พงศาวดารไปประคัยไว้ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ข้าง
ประคัยพระที่นั่งวโรภาสพิมาน ณ พระราชวังข้างปะอินข้าง

อนึ่ง หนังสือแต่งเมื่อ ๕๐ ปีกว่ามาแล้ว ชื่อความ
ประวัติศาสตร์ตามหลักฐานที่พบใหม่ภายหลัง ปรากฏว่ามี
คลาดเคลื่อนจากความจริงที่ทราบกันในปัจจุบันข้าง แต่ทงน
เฉพาะในรายการละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งได้ชี้แจงในคำ
อธิบายตามเรื่องแล้ว

ส่วนโคลงโลกนิติ ที่ใช้เป็นหนังสือเวียนกวันพนัสมานแต่
เดิมนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมพระเชชาดิศร
ได้ทรงแก้ไขและเกลารื้อขึ้นจากโคลงโลกนิติโบราณ ซึ่งไม่ปรากฏ
ว่าแต่งในสมัยใด แล้วทรงรวบรวมคึกขันทูลเกล้า ฯ ถวาย

ก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗ ชี้
ความสำคัญโคลงที่ทรงชำระนั้นแสดงว่ามีอยู่ ๔๐๘ บท แต่ใน
การคัดเลือกสืบทอดกันมา ได้มีคลาดเคลื่อนกันไปบ้าง และหา
กันฉวยที่ครบถ้วนไม่ได้เลย นอกจากนี้สำหรับโคลงโลกนิติ
ในวัดพระเชตุพน ยังมีโคลงแปลกไปจากต้นฉบับอื่น ๆ อีก ๓๐
บท กรมศึกษาธิการเดิม (พ.ศ. ๒๔๔๗) จึงได้คัดมารวมไว้ใน
หนังสือแบบเรียนกวีนิพนธ์สถานศึกษาโลกนิตินำโคลงด้วย เฉพาะ
ในหนังสืออ่านกวีนิพนธ์โคลงสุภาพเล่มนี้ ได้เลือกคัดจาก
หนังสือแบบเรียนตามเกณฑ์ข้างต้น และได้สืบทอดหนังสือ
ประชุมโคลง โลก นิตินัย หอพระ สมุท วชิรญาณ อีก ครั้งหนึ่ง
โดยคัดคลาดเคลื่อนกันข้างหนึ่งนั้น ได้คงไว้ตามฉบับแบบ
เรียนข้าง แก้วให้ตรงตามฉบับหอพระสมุทบ้าง แล้วแต่
ฝ่ายใดจะได้ความซัดดี และได้ลงเลขประจำโคลงของเดิมไว้
ท้ายโคลงบทนั้น ๆ เพื่อสะดวกแก่การสืบทอดต่อไป.

กองตำรา กรมวิชาการ

พฤษภาคม ๒๔๘๓

๖ ๘ ๕
บัญชีเรื่อง

	หน้า
คำอธิบาย	(๑)
ภาคที่ ๑ โคลงพระราชพงศาวดาร	
(๑) สร้างกรุงศรีอยุธยา	๑
(๒) พระสุริโยทัยชกคอส้าง	๖
(๓) ช้างชนะงาของไทยไม่ยอมอยู่กับพม่า	๙
(๔) พระมหาธรรมราชาอาสาเราจากความเมือง	๑ ๒
(๕) สมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจันทน์	๑ ๕
(๖) สมเด็จพระนเรศวรขืนค่ายพม่า	๑ ๘
(๗) พันท้ายนรสิงห์ถวายชีวิต	๒ ๐
(๘) พระยาวชิรปราการกัณฑ์หาร ๕ ม้ารบพม่า	
๓ ๐ ม้า	๒ ๓
(๙) เสกจัดเมืองพทโฆมาศ	๒ ๕
(๑๐) ยิงขลุ่ยไม้พองค่ายพม่า	๒ ๘
(๑๑) ท้าวเทพสตรีรักษาเมืองถลาง	๓ ๐
ภาคที่ ๒ สุภาษิตโลกนิกิตำโคลง	๓ ๓

คำอธิบาย

โคลงสี่สุภาพ

บทประพันธ์ของปวง จะเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน
หรือ ร่ายกวี มีข้อบังคับร่วมกันอยู่สองประการ คือ ๑. เกยว
แก่คณะ ได้แก่งำหนดจำนวนคำในวรรคหนึ่ง ๆ ๒. เกยวแก่
สัมผัส ได้แก่งบังคับให้คำคล้องจองกัน

โดยเฉพาะโคลงที่นักเรียนจะได้เรียนจากหนังสือนี้ มี
ข้อบังคับให้เขียนบรรทัดละสองวรรค เรียกว่า บาท ในโคลง
บทหนึ่ง ๆ มีกำหนดสี่บาท โคลงที่มีกำหนดสี่บาทนี้ เรียกกัน
ว่าโคลงสี่

โคลงสี่สุภาพนั้น มีแผนบังคับที่จะได้แสดงไว้ข้างหน้า
และมีพิเศษย่อยลงไปอีกตามลักษณะสัมผัส คือ โคลงตรีพหูพจน์
และ จักวาทินา ซึ่งได้แสดงแผนบังคับเทียบไว้กับแผนโคลง
สี่สุภาพธรรมดาด้วยแล้ว

บทประพันธ์ประเภทอื่น ๆ นั้น มีกนิยมแก่งกันเป็นยุค ๆ
เป็นคันทว่า ในตอนปลายสมัย กรุงศรีอยุธยา ต่อ กัย ตอน ต้น สมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ ได้เกิดควมนิยมแสดงละครรำขึ้นทั่ว ๆ ไป
ทั้งภายในและภายนอกราชสำนัก เป็นผลให้เกิดควมนิยมแก่ง

กลอนชวนควย เพราะการแสดงละครว่ากั๊กกลอนบทละครเย็น
ของคึกกั้น และเมื่อกลอนประเภทนี้เกิดขึ้น ก็ใคร่จะหาการแต่ง
กลอนประเภทอื่น ๆ เกิดตามควย การแต่งฉันท กาพย์ และ
ร่ายก็เช่นเดียวกัน แต่เพราะเหตุว่าบทประพันธ์สามประเภทที่
กล่าวนี้ไม่มีสิ่งจูงใจคนทั่ว ๆ ไป ถึงบทกลอนที่ได้อาศัยการ
แสดงละครและการขับร้องเช่นเครื่องช่วย จึงไม่มีใครปรากฏ
แพร่หลายนัก

ส่วนโคลงสี่สุภาพปรากฏว่าอยู่ในความนิยมของคนทั่ว ๆ
ไปมาช้านานแล้ว นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นตลอด
มา ในจำนวนบทประพันธ์ทั้งหมดของสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งยัง
มีดุษฎีนิพนธ์ มีบทประพันธ์โคลงสี่สุภาพอยู่มากกว่าประเภทอื่น
และทั้งบทประพันธ์โคลงสี่สุภาพเหล่านั้น ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ได้
รับความ ยกย่อง เช่น หนังสือกวนพันธุชนก เช่น ลิลิตพระลอ และ
กาพย์ห่อโคลงของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ เป็นต้น ครั้นมาในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ก็มีอีก เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงนิราศนรินทร์
และลิลิตนทราชาครึก เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเครื่องยืนยันความแพร่
หลายของโคลงสี่สุภาพ อันเป็นต้นนิยมของกวีตลอดมาทุกสมัย
แม้จนทุกวันนี้ (บทประพันธ์ที่เรียกว่า ลิลิต นั้น คือมร่ายกวี
โคลงปนกัน)

(๓)

ต่อไปนี้จะไต่กล่าวถึงแผนขงคยสำหรับโคลงสี่สุภาพ พอ
เป็นเครื่องช่วยความสังเกตของนักเรียนทวย

โคลงสี่สุภาพ มีแผนเป็นดังนี้

บาทคัน ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ (๐ ๐)
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสอง ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ — ๐ ๐
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสาม ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ — ๐ ๐ (๐ ๐)
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสี่ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ — ๐ ๐ ๐ ๐
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙

ข้อกำหนดตามแผน

บรรทัดหนึ่ง เป็นบาทหนึ่ง รวมสี่บาทเป็นบทหนึ่ง

(๔)

ทุกบาท มีจำนวนคำบาทละ ๗ คำ ทั้งตัวเลขทศกาศไว้
เว้นแต่บาทสี่มี ๘ คำ และบาทละสองวรรค ท้ายบาทขึ้นกับ
บาทสาม อาจเสริมสร้อยต่อไปได้อีกสองคำเพื่อให้ได้ความคั่น
จะไม่มากเกินไป ไม่บังคับ

สัมผัส คำที่ห้าในบาทสองกับบาทสาม ต้องรับสัมผัส
กับคำที่เจ็ดในบาทต้น และคำที่ห้าในบาทสี่ ต้องรับกับคำที่เจ็ด
ในบาทสอง

เสียงสูงต่ำ บังคับตามคำทลงวรรณยุกต์ไว้ คือคำใดท
ลงไม่เอกหรือไม่โทกำกับไว้ในแผน จะต้องใช้คำทวรรณยุกต์
เอกหรือโทตามกำหนดนั้น รวมหมดเป็นเอกเจ็ดโทสี่

โคลงทนมกนเขนทวอย่าง กงน

เสียงล่อเสียงเล่าอ้าง	อินใด พะเยย
เสียงย่อมขอยศใคร	ท้าวหล้า
สองเชอพลบไหล	ลมตณ ฤพ
สองพคคเองอ้า	อย่าได้ถามเผื่อ

(ลิลิตพระลอ)

(๕)

วิธีแต่งตามทปฏินทกน

เอกโท พยางค์หลังไม้เอกไม้โทในบาทกัน จะเปลี่ยนทกันก็
ได้ เช่น

แสดงปางพระเจ้าอยู่ ทองปรา รกเซย

เอก ในที่บังคับให้ใช้ไม้เอกนั้น ใช้คำตายแทนก็ได้ เช่น

ยังอรอค์เรศผู้

พิศมัย ท่านนา

นามพระศรีโยทย

ออกอ้าง

ทรงเครื่องยุทธพิชัย

เช่นอุป ราชแซ

เกล็ดศิลาธารกว้าง

ควบเข้าขบวนไคล

สัมผัส กล่าวเฉพาะคำที่เจกในบาทกัน และคำที่ห้าในบาทสอง
และบาทสาม

(ก) เพื่อไพเราะ ไม่นิยมใช้วรรณยุกต์ แต่ใช้

คำตายได้

ไม่นิยม ใช้คำพยางค์สั้น

เสียงเดียวกัน เช่น พรรณกับ

พินธุ์

(จ) สระสั้นยาว สระสั้นกับสระสั้น เช่น โอ

กับ โอ

(๖)

สระยาวรียกยสระยาว เช่น ชาย
รียกย ชาย

สระสั้นกับสระยาวไม่รียกกัน เช่น
ไอ กับ ชาย ไม่รียกกัน

โคลงต่อโคลง

เมื่อแต่งหลายบทต่อ ๆ กัน มักมีนิมิตว่าบทต่อไปนั้น คำ
ทหนึ่งหรือทสองหรือทสาม รียกยคำสุดท้ายของบทหน้า
เกี่ยวเนื่องกันไปเช่นนจนตลอดเรื่อง ทวอย่างคือ บทพระราช
นิพนธ์ในโคลงพระราชพงศาวดารทุกตอน

โคลงตรีพริพวรรณและจิตวาทนต์

ส่วนโคลงสี่สุภาพอกสองชนิด ที่เรียกว่าตรีพริพวรรณ
และจิตวาทนต์นั้น ลักษณะอื่น ๆ เช่นอย่างเดียวกับโคลง
สี่สุภาพทุกประการ มีพิเศษสัมผัสในบาทสองเท่านั้น คือ
โคลงตรีพริพวรรณ รียกสัมผัสในคำที่สาม (ตรี แปลว่า
ทสาม) ดังนี้

(๗)

บาทคัน ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ (๐ ๐)
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสอง ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสาม ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ (๐ ๐)
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสี่ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙

ตัวอย่าง

โคลงอย่างวางฉยัค
 คอชอตรพพรณ
 ปวงปราชนุฉลาควา
 กลอนรบทสามใช้

นามมี
 พากย์ไว้
 เสดลลักษณ นนา
 แกะของบาทสอง

(๘)

โคลงเจ็ดบาทที่พบ ๓๖ สัมผัสในคำที่สี่ (เจ็ดบาท แปลว่าที่สี่)

๕๕
ทั้งนี้

บาทที่หนึ่ง ๐ ๐ ๐ ๐' ๐' ๐ ๐ (๐ ๐)

 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทที่สอง ๐ ๐' ๐ ๐ ๐ ๐' ๐'

 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทที่สาม ๐ ๐ ๐' ๐ ๐ ๐ ๐' (๐ ๐)

 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทที่สี่ ๐ ๐' ๐ ๐ ๐' ๐' ๐' ๐ ๐

 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙

(๘)

ตัวอย่าง

เสด็จเสวยสรวรรยศช้าง

ไฮศูรย์ สรวงญา

เข็นพระยศปูนเกอน

เกนฟ้า

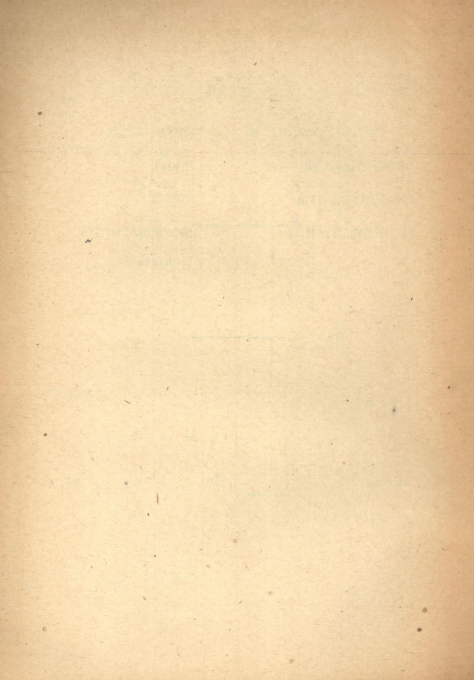
เกษมสุขสองสมบุรณ์

ขานทวย

สว่างทุกขทุกอเวศหล้า

แหล่งถ้วนสรวรเสริญ

(ตะเลงพ่าย)

ภาคที่ ๑

โคลงพระราชพงศาวดาร

(คัดลอก)

THE

AMERICAN

LIBRARY

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑
สร้างกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๕๓)

แสดงปางพระเจ้าอยู่
จักประคองขึ้นครา
ชีพอหัมพฤตมา
กลบขบตรัฐมเพลิงทอง
ชนงานชุกภาคพน
สยพระสังขเศวตกล
เป็นทกนิมิตวรรตกล
เสด็จจากพ้อแล้ว

หนองโสนแนงดินตัว
ขนานเปลี่ยนนามธานี
ทวาราวดีศรี
กรุงเกษมศรีสัตนาคนหุต

บรรยายพระยศไท้
เฉลิมนิเวศน์ธานี
รามาริบท
ปฐมรัชชัตถิยเลิศล้ำ

ทองปรา รกษะ
ใหม่ยัง
จารยจัก การแซ
สวทพธองพุทธมนตร์
ภุมิฉน จาตเศย
กษิรแผ้ว

แสงทงศก ธรรมดเศย
สยสร้างการผอง
เกิมี ชีขนา
เทพไท้

ชยธ ยาเศย
สรอยบปลาย
อิเรศศรี ศวรเศย
ภิเยกชา
นามเพิม พระแซ
ผ่านหล้าแหล่งสยาม

(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕) •

คำอธิบาย

เรื่อง

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สร้างพระนครขึ้นใหม่ ณ
 ตำบลหนองโสน (เคยวนเรียกว่าขางพระราม) ครั้น ณ วัน
 ๖ ๕ ค่ำ ขัณฑ์ โทศก จุลศักราช ๗๑๒ ๕ พุทธศักราช ๒๒๕
 จึงให้ฤกษ์ตั้งพลกลบขัณฑ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
 วรรณทองหนึ่งโตคนหมื่นในบริเวณพินัน ครั้นแล้วจึงสร้างพระท
 นังและสถาปนาพระนครขึ้นเป็นราชธานีชื่อนามว่าพระนคร
 ศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้ามาเสวยราชสมบัติ
 ทรงพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา มหา
 บดินทร์เทพยวดีบรมบพิตร

พระเจ้าอยู่หัว คือ เจ้าเมืองอยู่หัวเป็นบุตรเจย์พระเจ้าอยู่หัว
 ของเจ้าเมืองอยู่หัวอยุธยาเมื่อนั้นพระเจ้าอยู่หัวในระหว่างเมือง
 สัทธิพรณบุรุษเมืองกาญจนบุรี เมืองอยู่หัวอยู่ในแคว้นสุวรรณภูมิ
 เดิมเป็นเมืองพระยามหานครชื่อนาคราชโคราชไชย และสมัย
 ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยานั้น ในสมัยนั้นเจ้าพระยามหาอำมาตย์
 ใหญ่ทรงเป็นอัครราชทูตสองอำมาตย์ คืออำมาตย์โคราชไชย ทั้ง

เมืองสุโขทัยเป็นราชธานี และอาณาจักรล้านนาไทย ตั้งเมือง
 เชียงใหม่เป็นราชธานี เมืองอุทองในสมัยทเป็นเมืองขึ้น
 อาณาจักรสุโขทัยนั้น ใครเป็นเจ้าของเมือง ก็เรียกว่าพระเจ้า
 อุทอง ต่อมากรุงสุโขทัยเสื่อม อำนาจลงในแผ่นดินพระเจ้าอู่ไทย
 ชัยเชษฐ พวกประเทศราชต่างก็คิดก่อกวนเป็นอิสระ ฝ่ายพระเจ้า
 อุทองเมื่อเห็นวามกำลังเข้มแข็งพอ ก็คิดตั้งเมืองขึ้น
 ครั้นเมืองอุทองประสบเหตุ คอธำมาจระเข้สามพันตนขึ้น
 เพราะสาขานาเปลี่ยนทางเดิน ของกินการนาเข้าทุกที เป็นเหตุ
 ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บจนถึงเป็นโรคระยาศ จึงย้ายนครลงมาถึง
 อยุทธเมืองอโยธยาที่ตำบลเวียงเหล็กก่อน (ตรงวัดพุทธโศกวรวิ
 ยคิน) อยุทธนั้นโตสามข เมื่อเห็นถึงเวลาจะประกาศเป็นอิสระภาพ
 อย่างเปิดเผยได้แล้ว จึงสร้างราชธานีและพระราชมณฑปใหม่ที่
 ตำบลหนองโสน และทำพิธีราชาภิเษกเป็นสมเด็จพระรามาธิบดี
 ประกาศเป็นอิสระภาพโดยสมบูรณ์ เมื่อขชาติ จุลศักราช ๗๑๒
 (พ.ศ. ๑๘๘๓) และเพราะพระเจ้าอุทองมีหลายองค์ องค์ที่
 สร้างพระนครศรีอยุธยาและประกาศอิสระภาพนี้ จึงเรียกกันว่า
 พระเจ้าอุทองรามธิบดี.

ชื่อราชธานีใหม่ว่า ทวารวดีศรีอยุธยา นั้น คำว่า
 ทวารวดี เป็นชื่อเมืองของพระกฤษณะซึ่งปรากฏในเรื่องอนรุท

คำนท เเนองจากราชธานีใหม่ทนงอยุ่บนเกาะในแม่น้ำม่นา
 ลอมรอย ลักษณะคล้ายเมืองทวารวดีโบราณของพระกฤษณะ
 ชอหลังว่า อยยยา คอชอเมืองอโยธยาทมาพกอยชวคราวน
 และตรงกยชอเมืองของพระรามในเรองรามเกยรค เป็นมงคค
 นามทแปลว่าไม่มีใครรบได้ คากกลาง คีร์ เป็นค้ายกยอ่งชง
 นิยมใช้นาหนาชอ

ศัพท์

กลบยัศวรสุ่มเพลิง พธิชยงทนงของพราหมณ มีการกระทำ
 คอ ชคพนคณในทชงคระเนวามเสนยคทคตรงน
 กว้างยาวประมาณสองศอก ไซ้เกลยกลยสูงทนง
 ศอก และปลุกคาลเพยงทา กอญญา
 (สุ่มเพลิง) ในหลุมน่น แล้วหย่อนกะทงหยิบ
 ยัศวร (คอกะทงใส่เครองยัศวรพล) กังพล่า
 ปลาแยะชะ เจ็กหยิบ (ทน) ลงในหลุม อ่าน
 โชงการ แล้วเกลยคินกลยหลุม เป็นการเสร็จพธิ

ชน คน
 ภูมิณฑาล แผ่นดิน
 สย พย

เขวต	ชาว
กนิร	นานม สบพระสังข์เสวตกล กนิรแล้ว คิอพบ สังข์ชาวสะอาคราวกยนานม
ทักษิณวรรต	เรียกให้เต็มว่า ทักษิณวรรต แปลว่า เวียนขวา (ทักษิณ ว่าขวา อวรรต ว่าเวียน) สำหรับสังข์ ที่เรียกว่า สังข์ทักษิณวรรต ถ้าถือนั้นปลาย ไปจากตัวเรา อย่างเวลาจะไ้รศน์นานนั้น จะแลเห็น ปากสังข์อยู่ทางขวา สังข์ทักษิณวรรต หายาก มาก และถือว่าเป็นมงคลพิเศษ สังข์ที่เกิดยวหมุน ซ้าย เรียกว่า อุตรววรรต (อุตร ว่าซ้าย)
ศุภอรรถ	ศุภว่า มงคล อรรถ ว่า ความหมาย รวมทั้งสอง คำว่า มีหรือแสดงถึงความหมายเป็นมงคล
เทพไท	เทพ คือ เทวดา ไท ว่า เป็นใหญ่ ท่านเจ้าเทพ เป็นสามพวก คือสมมติเทพ (เทวดาโดยสมมติ) อุปัติคติเทพ (เทวดาโดยกำเนิด) และวิสุทธิเทพ (เทวดาโดยความบริสุทธิ์) สมมติเทพนั้น ได้ แก่พระเจ้าแผ่นดิน พระอัครมเหสี และพระบรม โอรส ในท้นหมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน คือพระเจ้า อู่ทองรามธิบดี

กรุงกษัตริย์ เมืองหลวง

อัครเสนาบดี ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน

นิเวศน์วัง นิเวศน์ฐาน เมืองเป็นท่งแห่งวงหลวง

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

พระสุริโยทัยขาดคอช้าง (พ.ศ. ๒๐๕๑)

บุเรงนองนามราชเจ้า

ยกทัพแสนยา

มอญมานัประมวลมา

ถึงอยุธยาแล้ว

พระมหาจักรพรรดิเฝ้า

วางค่ายรายรพล

ตำรวจไกรยล

ยกนกรทพกลา

ยังอรธัศวรผู้

นามพระสุริโยทัย

ทรงเครื่องยุทธพิชัย

เล็งศิลาขว้าง

จอมรา มัญเษ

ยังแก้ว

สามสิบ ห่มนแซ

หยุดไถลันครา

กวาด สยามเษ

เพชพล

แรงศึก

ออกต่งกลางสมุทร

พิสมัย ทำนนา

ออกช้าง

เช่นอุป ราชแซ

ควยเข้าขบวนไคล

พลไกรกองนำเร้า
ข้างพระเจ้าแปรประจัญ
สารทรงชวคเชณัน
ทะเลงชัยคชโล่ไกล

นงคราญองค์เอกแก้ว
มานมนต์กตเวที
เกรงพระราชสามี
ชัยคเชนทรเชนคา

ขุนมอญร่อนจ้าวฟาค
ชาคแลงทรายอุระ
โอรสวัยกันพระ
คณยชฟโยคณยสัน

โรมรัน กันเฮย
คชไท้
หลังแล่น เทลิกแซ
หวิคท้ายคชาฉวร

กษัตริ
ยิ่งลา
มลายพระ ชนม์เฮย
สะอัสสูกัสกร

ฉาคณะ
หุรบคน
ศพลู นครแซ
พจนผัสสรเสวีญ

(พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

พระเจ้าหงสาวดีทรงทราบข่าวว่า กรุงศรีอยุธยาเกิดแย่ง
ชิงราชสมบัติกัน ก็เข้าพระทัยว่าเกิดการจลาจล ทรงเห็นเป็น

โอกาสที่จะแผ่ราชอาณาจักร จึงเสด็จกรีธาทัพหลวงเข้ามา
ประเทศไทย หมายจะตีเอากรุงศรีอยุธยาให้ได้

เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงทราบว่ากองทัพข้าศึก
ยกเข้ามาใกล้จะถึงกรุง จึงเสด็จยกกองทัพหลวงออกไป หวัง
จะตีกลางศึก ฝ่ายสมเด็จพระศรีโยทยพระอัครมเหสี ทรงครอง
เป็นชายอย่างพระมหาอุปราช ทรงพระคชาธารตามเสด็จพร้อม
ด้วยพระราเมศวร และพระมหินทร ราชโอรสทั้งสองพระองค์
กองทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยกออกไปปะทะ กองทัพพระเจ้า
แปร ซึ่งเป็นทัพหน้าของพระเจ้าหงสาวดี ไพร่พลทั้งสองฝ่าย
ก็เขารบพุ่งกัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระเจ้าแปรต่างทรง
ไล่ช้างเข้าชนกัน ช้างทรงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสียที แล่น
หนีช้างข้าศึก เขาวิ่งไม่อยู่ พระเจ้าแปรก็ขับช้างไล่ตาม สมเด็จพระ
ศรีโยทย เกรงพระราชสามีจะเป็นอันตราย จึงขับช้างออกรบ
ช้างข้าศึกไว้ พระเจ้าแปรได้ทรงแจ้งพินสมเด็จพระศรีโยทย
สิ้นพระชนม์ชยอภัยคชช้าง พระราเมศวรกับพระมหินทรถลันจะ
เข้าแก้ แต่ไม่ทันท่วงที จึงได้แต่กันเอาพระศัพทกลับเข้าพระนคร

(ความจริงในเวลานั้น ยูเรนนองยังไม่ได้ขึ้นพระเจ้า
หงสาวดี เป็นแต่เพียงแม่ทัพสำคัญคนหนึ่งในการทัพใหญ่ ซึ่ง
พระเจ้าหงสาวดีขนมพระนามว่า ตะเบงสะเวตยกมา ขนงเรา

มักเรียกไพร่พลของพระเจ้าหงสาวดีว่าเป็นตะเลง เพราะพระเจ้า
หงสาวดีเอาเมืองหงสาวดีของมอญเป็นราชธานี แต่ความจริง
พระเจ้าหงสาวดีเป็นพม่า ทหารโดยมากก็เป็นพม่า แม้จะ
เกณฑ์มอญมาช่วยรบไทยด้วยก็มาเป็นส่วนน้อย กำลังส่วนใหญ่
เป็นพม่า)

ศัพท์

ม่าน	ชนชาติพม่า
เพี้ยหลัก	เต็มแผ่นดิน
ตะเลง	มอญ หมายถึงพระเจ้าแปร
กองนำ	เขียน “หน” เป็น “นำ” เพื่อให้ได้ เอก ตามแผนของโคลงสี่สุภาพ
มาน	มี
มนต์	น้ำใจ

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ช้างชนะงาของไทยไม่ยอมอยู่กับพม่า (พ.ศ. ๒๐๕๑)

ปางมอญมวلمانกลุ้ม รุมค
กรุงทวารวดี รบเร้า

ทัพไทยขโมยไค้

จำลาทัพกลับเข้า

พลมอญอ่อนสันตะ-

ถอยจากศรัทธา

ทางเหนือเพรจากหา

ราเมศร์รวมหินทราย

เสียดศึกภัยไค้

บันตะเลงปรองคอง

มณฑลทวีปของ

อกหนึ่งพลายศรัทธา

ยักกลดสองข้างแปลก

อาละวาทฤๅหวนขอ

เหลือมือตะเลงร่อ

ภูเข้างบง

ชัย ณ สนามเขย

มนไว้ในนคร

เขยงอา ทารชา

ยาตรเท้า

โกลนภัก

จิ้งจอก

ทองสอง องค์เขย

เปลี่ยนข้าง

จอมจักร พรวกโพ

ชอท้ายมณฑล

เสียงหมอ ความเขย

เข็น

ราสัง คณ

รักดาวแทนคน

(สมเด็จพระมหาพรหมเจ้าอาวาสวัดสุทัศน์)

คำอธิบาย

เรื่อง

พระเจ้าหงส์สาวกตะเบงชเวตทรงเห็นว่า จะคบหากรุงศรี
 อโยธยาในครุณมิได้แน่แล้ว ทรงเสวยอาหารสำหรับกองทัพ
 กรอຍหรือลงทุกที จึงให้ถอยทัพไปทางเหนือ สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิศรีให้พระราเมศวร กับพระมหินทรคุมทัพตามตจาศึก
 ทลออกไป พระเจ้าลูกเธอทั้งสองไม่รู้เท่าทันอุบายของบุเรงนอง
 แม่ทัพพม่า ซึ่งได้คุมทัพไว้ ไครยได้เข้าถล่มเข้าไปในทัพ
 ถูกเข้าถล่มยับเยินเอาไปได้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงจำต้อง
 หนีทัพและถวายเป็นพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป แก่พระ
 เจ้าหงส์สาวก เพื่อแลกเอาพระราเมศวร กับพระมหินทร กลับคืนมา
 เมื่อกรมช้างนำช้างทั้งสองขึ้น ไปถวายพระเจ้าหงส์สาวก ณ เมือง
 ชัยนาท พลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป เห็นหมอลงความผูก
 เสี่ยงก็อาละวาดไล่แทงช้างแทงคนจนวาย พระเจ้าหงส์สาวกเห็น
 เหลือหมอลงพม่าที่จะเลี้ยงไว้ได้ จึงรับสั่งให้กรมช้างส่งถอย
 คนมายังกรุงศรีอยุธยา

(ที่ถูกผูกคุมทัพตามตจาศึกไม่ใช่พระราเมศวรและพระ

มหินทรไศยพระราเมศวรและพระมหาธรรมราชา

เรื่องท

อธิบายข้างบนอธิบายตามโคลง)

ศัพท์

ขไคมี คำ ข ในทนต์โบราณนิยมใช้ในที่เอกได้
 ขาทรเท่า เค้นกระบวนไป

แผ่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒

พระมหาธรรมราชา อาสาเจรจาความเมือง (พ.ศ. ๒๑๑๒)

ขจามิตรรอยหม่นหม่น	ปรากการ
แปดมาส่มงักหาญ	ห่อนได้
ในกรุงเก็กกันการ	เสียบงขอย ขางแซ
แจ้งเหตุรามัญให้	สถิตย์กลความ
แม่น้ำสยามยอมออกเฝ้า	ขุนทัพ
จักเลิกพลคนกลบ	สู่คว่ำ
ไทยเกรงทะเลงจับ	เททอก ครัวแซ
มอญทรายสั่งพลหัว	หักปล้นนครา

พระมหาธรรมราชาเจ้า	ขันธา ส้าเฮย
จักสูเมืองเงรจา	จุงแผ้ว
ทะเลงราชอนุญาคมา	โคยราช ยานแซ
สั้ค้ายทรงเกาะแก้ว	เกร็นแจ้งใจความ
ชาวสยามยลพักตร์ผ	เผด็จซาคี คนเฮย
ท่าทางวางสีนาค	เกลชอนกลุ้ม
ธรรมราชโคกจากราช	ยานแล่น ถลาแซ
อินทเรชแบกอุ้ม	ออกพนชนประหาร
	(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ยกกองทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา
 อยู่ถึงแปดเดือนก็ยังไม่เข้าเมืองได้ ครั้นเมื่อมีความวิตก กลัวเกรงจะถึง
 ฤกษ์ฝน จึงคิดจะถ่วงครุฑอยุธยาให้ไต่สายโคยเร็ว พระมหา
 ธรรมราชา รัชสา มั่นคงสอลย ไปถึงพระวิสุทธิกษัตริ์ พระชายา
 ของพระองค์ (ซึ่งพระมหาจักรพรรดิพระราชบิดาขึ้นไปรับเอาลง
 มาจากพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒) เพื่อเกลี้ยกล่อมสุมกำลัง

พระมหินทรวา ถาสั่งตัวพระยารามผู้บัญชาการรักษาทิศ
 ออกไปให้พระเจ้าบุเรงนองกระษัตริย์เป็นไมตรีด้วย ครั้นพระเจ้า
 บุเรงนองได้ตัวพระยารามส่งความประสงค์ตามอภัยของพระมหา
 ธรรมราชาแล้ว ก็หาขอมรับเป็นไมตรีกับไทยไม่ กลับเรียกกอง
 ให้ไทยยอมแพ้รับเป็นเชลยอย่างรายคาย จึงจะเลิกทัพกลับไป
 ฝ่ายไทย เมื่อรู้แน่ว่าพระเจ้าบุเรงนองมีหมายจะกวาดคั่นไทยไป
 เป็นเชลย และทัพขมจะทะลุกริบหมกสน จึงบังเกิดความ
 ประอศองเป็นนาหนังใจเคียวกัน ทงหน้าตาสู้ศึกด้วยความ
 เข้มแข็ง พม่ายกเข้าตีพระนครหลายครั้ง ถูกตีถอยกลับไปทุก
 ครั้ง จนถึงแปดเดือน ก็ยังเอาชนะไม่ได้ พระมหาธรรมราชา
 หวังจะหาความชอบ จึงคิดจะเกลี้ยกล่อมให้สมเด็จพระมหินทรา
 ธิราชและชนางทั้งปวงยอมแพ้โดยดี และพระมหาธรรมราชา
 ทรงพระเสด็จมายืนอยู่ตรงหน้าค่ายมูมเกาะแก้ว ร้องบอกพระ
 มหาเทพ ซึ่งเฝ้าหน้าทวารค่ายค่านันว่าจะเข้าไปประยการ
 แผ่นดิน พระมหาเทพมิไว้ใจ ให้ยิงปืนกระสุนกรากออกไป พระ
 มหาธรรมราชาต้องลงจากพระเสด็จ และชนอินทรเทษะก็เข้า
 แยกพระองค์วิ่งกลับไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี

ศัพท์

ร้อยหมื่น^๕ ตามตัวเลขเป็น ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน แต่หมาย
 ความว่าเป็นจำนวนมากมายเท่านั้น ไม่จำเป็น
 ถึงหนึ่งล้านคนจริง ๆ

มาส^๕ เดือน

เผ้า^๕ ไปนอนอ้อม

จึงแผ้ว^๕ ให้เรียบร้อย

ราชยาน^๕ ยานของพระเจ้าแผ่นดิน ลักษณะแคว่หาม
 เสด็จ^๕ เสด็จ

เกรน^๕ ขอกลวงหน้า

สินาค^๕ ขน วางสินาค คอ ยิงขน^๕

แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

สมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจันจันตุ (พ.ศ. ๒๑๑๕)

พระยาจันจันตุ^๕ ขอมขุน

มาส^๕ ทุ่งมุ้งมุ้ง^๕ ปกเผ้า

ขน^๕ ฝักขอยการุญ^๕ รัยปลุก เหยงแซ

ยกโทษไปรคเกศเกล้า^๕ ห่อนพ้องจองภัย

กลับใจจักสู้เจ้า
^๕สยทรา^๕ยการ^๕ธาน^๕
 หวังสย^๕าย^๕ถ้าย^๕ไทย^๕มี^๕
^๕สู้^๕สเภา^๕คำ^๕ค^๕ล^๕ย^๕
 พระ^๕ก^๕น^๕ย^๕น^๕เร^๕ศ^๕ว^๕ร^๕แ^๕จ^๕
 ทรง^๕พระ^๕ช^๕ล^๕ย^๕า^๕น^๕ร^๕ค^๕
 พร^๕อ^๕ม^๕เร^๕อ^๕น^๕ก^๕ร^๕ข^๕น^๕ค^๕
 ทรง^๕พระ^๕แ^๕ส^๕ง^๕ย^๕น^๕ต^๕น^๕
 ก^๕ว^๕น^๕า^๕ย^๕ก^๕ม^๕พ^๕ช^๕อ^๕ง^๕
 ท^๕อ^๕ง^๕พระ^๕แ^๕ส^๕ง^๕ท^๕ร^๕ง^๕ร^๕า^๕ง^๕
 ร^๕บ^๕พ^๕ล^๕า^๕ง^๕ร^๕บ^๕ห^๕น^๕พ^๕ล^๕า^๕ง^๕
 ล^๕ม^๕เก^๕ก^๕ก^๕า^๕ง^๕ไ^๕ย^๕ก^๕า^๕ว^๕

ป^๕ร^๕ุ^๕พ^๕ ^๕ค^๕น^๕แ^๕ช^๕
 ใ^๕ห^๕ญ^๕น^๕อ^๕ย^๕
 มา^๕แ^๕ค^๕่ ^๕ห^๕ล^๕ง^๕น^๕า^๕
 ล^๕อ^๕บ^๕ไ^๕ค^๕ร^๕ร^๕ไ^๕ล^๕
 เ^๕ห^๕ท^๕ร^๕ห^๕ี^๕ส^๕
 ร^๕ิ^๕ย^๕ร^๕น^๕
 ข^๕น^๕า^๕ย^๕ไ^๕่ ^๕ส^๕เ^๕ภา^๕แ^๕ช^๕
 ล^๕น^๕ค^๕อ^๕ง^๕จ^๕น^๕ต^๕า^๕ย^๕
 ย^๕น^๕ว^๕า^๕ง^๕ ^๕มา^๕น^๕า^๕
 ล^๕น^๕ร^๕า^๕ว^๕
 เ^๕ว^๕เ^๕ค^๕ก^๕ ^๕ล^๕ก^๕เ^๕ย^๕
 ล^๕อ^๕ง^๕ล^๕ห^๕า^๕ย^๕ล^๕้า^๕

(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๑๑๘ พระยาละแวกให้พระยาอเทศวราช
 และพระยาจันท^๕น^๕ทุ^๕ ^๕ข^๕น^๕น^๕า^๕ง^๕จ^๕น^๕เม^๕อ^๕ง^๕เ^๕ม^๕ว^๕ ^๕ย^๕ก^๕ท^๕พ^๕เร^๕อ^๕มา^๕ค^๕เม^๕อ^๕ง^๕

เพชรบุรี ครั้นซึ่งเขาเมื่องมิได้แล้ว พระยาจันทน์คุกกล่าวว่าพระยา
 ละแวกจะลงไทย จึงอพยพครอบครัวหนีเข้ามายังพระนคร
 ศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชก็ทรงชุลเลียงไว้
 ครั้นอยู่มาเมื่อพระยาจันทน์ได้ทราบข่าวว่าพระยาละแวกไม่เอา
 ไทยและตนเอง สืบทราบเหตุการณ์ในพระนครแล้ว ก็กลับเอาใจ
 ออกห่าง ลอบแต่งสำเภาพาครอบครัวหนีลงลงไป สมเด็จพระ
 นเรศวรได้เสด็จยกกองทัพตามไปทันที่ปากน้ำ ก็เข้ารบพุ่งกัน
 เป็นสามารถ สมเด็จพระนเรศวรทรงเรือพระที่นั่งเข้าไปชิดสำเภา
 และทรงขยี้ยิงลูกปืนใหญ่ตายสามคน พระยาจันทน์ก็
 ขยี้ขยี้มากองขวางขยี้ขยี้สมเด็จพระนเรศวรทรงอยู่นั้นแตก
 พ้อเรือสำเภาได้ลม ก็แล่นออกทะเลหนีพ้นปากน้ำรอดไปได้

ศัพท์

สหาย คลาย แก่

คนย์ ลูก พระดินันเรศวร พระนเรศวรผู้พระลูกเจ้า

รหัส ลับ เหตุรหัส ระแคะระคาย เค่าเงื่อน ลากเลา

แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
สมเด็จพระนเรศวรป็นค่ายพม่า (พ.ศ. ๒๑๒๕)

ข่มมอญมาต่งค่าย	บางประหัน
พระนเรศวรนำพลชนธิ	ทัพพม่า
สามกองนั้บรมกัณ	ร้อยยี่สิบสี่
เค้ชอกหักหาญกล้า	ค่ายคิล้องท่ายทวน
ส่วนพ้ณมอญแตกเข้า	ค่ายแฝง หนองนา
พระเสด็จไ้โดยกำแหง	เห้หมกล้า
ข่มค่ายคำศกแทง	ถุกท่าน ตกแฮ
กลั้ข้ายใหม่ใช้เข้า	เข้ณนหลายคราว
หนาวจิกอมีตร้อง	เออะอะไร นเรศวรญา
องอาพลอมไพร่ใน	เค็กสี่
พื้มเสนแตกเกลือกไกล	กัณนั้ก นาพ้อ
ชะรอยขิทรพ้อนั้	เร่งให้ขี้เป็น
ควรเห็นพริยภาพห้าว	หนณรงค์ ท่านเฮย
สยามหย่อนอิสรียล่ง	รายแล้ว
เอกราชกลั้ขคนคง	โดยเทศ พระแล
ชาชาคชวิราชแล้ว	นั้ร้อยยี่สิบ

(สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช)

๑๔
คำอธิบาย

๕
เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๑๒๔ พระเจ้าหงสาวดีคนนทวยเรงเส็กยก
ทัพเขามาถึงกรุงศรีอยุธยา แล้วทรงค่ายหลวงอยู่ ณ ค่ายฉาง
ประทีป คนวนหนึ่ง ส้มเต๋อพระนเรศวรเส็กนำทหารทวนสามกอง
เข้าปล้นค่ายทัพหน้าข้าศึก ไต่แทงฟันไปจนถึงค่ายหลวงพระเจ้า
หงสาวดี ส้มเต๋อพระนเรศวรทรงค่ายพระแสงดาบ นำทหารชน
ชนค่าย ถูกข้าศึกเอาอาวุธแทงพลตกลงมาเป็นหลายครั้ง ก็
ชนไม่ไหว ครั้นทรงเห็นข้าศึกกรกรกันมามากนัก จึงเส็กกลับเข้า
พระนคร เมื่อพระเจ้าหงสาวดีทรงทราบจึงตรัสว่า ส้มเต๋อพระ
นเรศวรทรงออกทำการรบอย่างพลทหารคงน เหมือนหนึ่งเอา
พมเส้นมาแตกเกล็ด ทาศึกอาจหาญนัก แล้วมรขสังกาชัย
ทหารมอญพม่าว่า ถ้าส้มเต๋อพระนเรศวรออกรบอีก ให้คิดอ่าน
จับเป็นให้จงได้ แต่ก็ไม่สมประสงค์ พระเจ้าหงสาวดีคงลอมกรุง
อยู่นานก็ไม่ได้ และเมื่อเห็นไพร่พลช่วยเจ็บล้มตายร่อยหรอของ
ทุกทกทอพระทัย จึงโปรดให้เลิกทัพกลับไป

(พระแสงดาบซึ่งพระนเรศวรทรงในวันนั้น ปรากฏนามว่า
“พระแสงดาบคายคาย” มาจนบัดนี้)

ศัพท์

บางปะหัน	ซอคำขยำน อยู่ตอนเหนือของพระนครศรีอยุธยา เขนทตงทวากการอำเภอบางปะหันเคยวน
ท่าย	ถอ
กำแหง	แผลงมาจาก แข็ง ว่า กล้า เข้ม
คำคัก	คอกขาคักนเอง แต่ในทนต์องการเอกจงเปลี่ยน เขน 'คำ' อย่างนเรยกว่า 'โทโทย'
ปลอมไฟ	ปลอมเขนไฟ ในทนต์หมายควมว่า เขำทำการรบ อย่างพลทหาร
อิสรีย	อำนาจ อิสรภาพ

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ

พินัยนรสิงห์ถวายชีวิต (พ.ศ. ๒๒๔๕)

สรรเพชญ์ที่แปดเจ้า	อยุธยา
เสด็จประพาสชมปลา	ปากน้ำ
ต้องเรือเอกชัยมา	ถึงโคก ขามพ้อ
คลองคกโขนเรือคำ	ชักไม้หักสลาย

พันท้ายตกประหม่าสน
โคคจากเรือทลตทิศ
พันท้ายนรสิงห์ผึก
ทวิชัยโชนเรือทอง

ภยาตบ้ำเห็นใจให้
พันไม่ยอมเยื้อง
พระโปรกเปลี่ยนไทยปลอม
พันกรายทลทักควย
ภมปลอมกลับคง
จำสั่งเพชรฉนวนพัน
โชนเรือกยหัวพัน
ศาลสยภฤคคณเค้า

สถิต
ไทยร้อง
ยทม่า เสียเทอญ
คู่เส้นทำศาล
ไทยฉนอม ใจอ
มอคม้วย
พันรป แทนพ่อ
ท่านทองประเพณี
ขอยรร ลัยพ่อ
ฟากเกล้า
เช่นท์ ศาลแล
คตไว้ในสยาม

(สมเด็จพระนารายณ์ประพันธ์พงศ)

คำอธิบาย

เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๒๔๘ สมเด็จพระเจ้าเสือเสด็จประพาสเรือ
พระที่นั่งเอกชัยไปประพาสทรงเย็ด ณ ปากน้ำเมืองสมุทรสาคร
ครั้นเรือพระที่นั่งไปถึงคลองโคกขามซึ่งคดเคี้ยว พันท้ายนรสิงห์

เจ้าพนักงานถอยเรือพระที่นั่งคึกแกไขมณฑิ ไซนเรือพระที่นั่ง
 กระพยเข้ากบังไม้ใหญ่ กักกกลงน้ำ พันทายนรสิงห์เห็นกง
 นนัตกใจโตคจากเรือชนบนฝั่ง ร้องกรายทูลให้คัคคีระของคน
 ตามกฎหมาย และขอพระกรุณาโปรดให้ทำศาลเพียงตาขึ้น ณ
 นั้น เจ้าคัคคีระกับไซนเรือพระที่นั่งทกลงบนวงสรวงไว้ด้วยกัน
 สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระกรุณาอภัยโทษ พันทายนรสิงห์
 ไม่ยอมรับพระกรุณาเป็นอย่างอื่นกลับเร่งให้คัคคีระคนเสีย จึง
 มพระราช คารัสสั่งให้ผพายบนกิน เป็นรูปแทน ตัวพันทายนรสิงห์
 ขึ้นและให้คัคคีระปลุกนินนเสีย แล้วรับสั่งเรียกพันทายนรสิงห์ให้
 กลับลงเรือ พันทายนรสิงห์ก็ลงบนกรานกราบทูลให้คัคคีระคน
 สมเด็จพระเจ้าเสือทวงวงวอนเป็นหลายครั้ง พันทายนรสิงห์
 มยอมอยู่ จึงจำทรงทำตามกฎหมายการสั่งให้ประหารชีวิต
 พันทายนรสิงห์ แล้วให้ทำศาลขึ้นสงเพียงตา และให้เจ้าคัคคีระ
 พันทายนรสิงห์กับไซนเรือพระที่นั่งทกลงบนวงสรวงไว้ด้วยกันบน
 ศาลนั้น

ศัพท์

ไซนเรือ ไม่ทค่อเสริมหัวเรือให้งอนเชิดขึ้นไป
 ขท หมายถึงขทพระอัยการ ขจขบนเรียกว่า กฎหมาย
 เสน คอ เช่น

แผ่นดินสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์
พระยาวชิรปราการกัณฑ์ทหาร ๕ ม้ารบพม่า ๓๐ ม้า (พ.ศ. ๒๓๐๕)

ปางสมัยยงม่านปล้น

เห็นพินาศนครา

พระยาวชิรปรา

คมพวกพนกเลนแกลว

พนผาซากกหอม

รบริษายทางราน

พักแรม ณ บ้านพราน

ปล่อยพรศพลหาญให้

มาประปรักษ์กัน

ตนหนึ่งกยทหารสนิท

ชัยแสระเสวริคประชิด

หม่ม่านสามสิบม้า

กรวงศรัชชโยเคแพ

มาก ขมสามัคค

เพยงหาแต่หากม

อาชนะแกก

ชยชยา

หื่อนแคลว

การกา หาดูแฮ

คิกพร้อมใจกัน

แตกฉาน

รอดไค

นกกนออก กรุงนา

ลาคันฉัญญา

ตามคิก

นัยหา

ชะล้าไล่ ทะลงแซ

หมกหัวเซหัน

ไฟ

คิกส

ใจร่วม หาดูแฮ

กชคงกรงอิน

(พระราชพงษาวดารในรัชกาลที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

เมื่อ พม่า ยก กอง ทพ ท หิว เมือง รวช ทาง เรือย เข้า มาจน
 ใกล้สมกรุงศรีอยุธยาแล้วนั้น พระยาวชิรปราการเห็นว่า
 จะอยู่รักษากรุงไว้ไม่รอด จึงรวบรวมพลยกค้ำพม่าไปทางทิศ
 ตะวันออก แล้วไปตั้งพักแรมอยู่ที่บ้านพรานนก ให้พวกทหาร
 ออก หา เสียบึง อาหาร พืช กองทัพพม่า จำนวนพล ชี้นำ รวสามสิบ
 มา พลเดินเท้าประมาณสองพันยกตามมา พระยาวชิรปราการ
 จึงให้ทหารเดินเท้าขยายแถว ยักกา เขาค โขยพม่า ทงสองข้าง
 ส่วนพระยาวชิรปราการและทหารออกสคน ก็ชนมา ตรงเข้าไล่ฟัน
 พม่าที่ชี้นำมาข้างหน้า พม่าไม่ทันรู้ตัวก็ถอยหนีกลับไปประทะ
 พวกเดินเท้า พวกนั้นแตกพ่ายไป

(พระยาวชิรปราการนคอสสมเด็จพะเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อ
 พม่ามาล้อมกรุงศรีอยุธยาเป็นพระยาตาก และได้ถูกเกณฑ์
 ลงมาช่วยรักษาพระนคร ทำการรบพุ่งเข้มแข็งมีความชอบ ได้
 เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชร ซึ่งโดยตำแหน่ง มีฐานันดร
 เป็นพระยาวชิรปราการ)

ศัพท์

บ้านพรานนก เป็นหมู่บ้านไม้สีโทนกในจังหวัดปราจีนบุรี อยู่ทาง
ตะวันออกเฉียงเหนือ ของบ้านโพสาวหารเป็นระยะ
ทางสี่กิโลเมตรเศษ บกนเรียกว่าบ้านพรานนกข้าง
สะพานนกข้าง ตามแผนที่ปรากฏว่า อยู่ทางทิศ
ใต้สถานีหนองกวยระยะทางประมาณ๑๕กิโลเมตร
(ถ้าเดินคักทุ่งนาตรงไป เพราะไม่มีทาง)

แสระ ม้า

เสวึก เร็ว

ชะล่า กลั้ววงล่าเข้าไป ของอา

แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี

เสด็จตีเมืองพุทไธมาศ (พ.ศ. ๒๓๑๔)

พระมหานายกเจ้า

กรุงธน บุเรศไชย

เทียบทพบกเรือพล

ไพร่พร้อม

กำหนดเที่ยงคืนกล

ราชฤกษ์ ณรงค์แซ

รุกเร้งนกรล้อม

ตรัสให้อบายรอน

กรมอาจารย์ย้ายปล้น
พลไพร่จันทน์
ซัดศาสตรสันดา
หนนุ่ไค่นายก้าน
บันทาลพระเทศให้
ว่าทัพหลวงหนนุ่ประชิด
ต่างฮักต่างเหิมจิต
หนนุ่เนองกนกดินแก้ว
พลพุทโธมาศสู้
ไทยยบเขาสงคราม
บันไคพระองค์ตาม
พอร่งเร้งขนเข้า

บันกา แพงเซย
ค้อค่าน
นาญฉนัค นัคนา
ต่างตงคอขยง
ไทยคิก
ช่วยแล้ว
โหมรู้ ผญา
เกริกกองกลางรณ
เค็กสยาม
รุกเว้า
กนพาค เวียงฮา
บุรไคญวนหน
(พระยาราชสัมภารากร เลื่อน)

คำอธิบาย

เรื่อง

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จยก ทัพจาก กรุงธนบุรีไปยัง
เมืองพุทโธมาศ (คือเมืองบันทายมาศ) เพื่อเกลี้ยกล่อมพระยา
ราชาเศรษฐี พระยาราชเศรษฐีไม่ยอมสวามิภักดิ์ กลับแต่ง

เมืองเตรียมของกินอย่างแข็งแรง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึง
 ดำรัสสั่งให้ยกเขาคางคกมาเมือง และดำรัสสั่งกรมอาจารย์
 ให้ทักสรว คน ทมิฬชาติ แกล้ว กล้า เข้า ปล้น เขา เมือง ใน เวลา
 กลางคืน แล้วพระราชทานฤกษ์และอุบายให้ ครั้นถึงเวลา พวก
 กรมอาจารย์นำไพร่พลขึ้นบนกำแพงระปล้นเมือง พระยาราช
 เสรฐจุเกิดเหตุทหารรักษาเมืองไว้เป็นสามารด พวกजनญวนชาว
 เมืองยังขึ้นสู้รบอยู่อย่างเข้มแข็ง ไพร่พลกองทัพสมเด็จพระเจ้า
 ทากสินก็ออกรบ บรรดานายทัพนายกองและไพร่พลทั้งปวงทั้ง
 ค่ายล้อมอยู่นั้นจะบุกกรเข้าช่วยก็ไม่ได้ แต่หากด้วยเดชพระ
 บารมี ไพร่พลทั้งปวงสำคัญว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จยกพล
 หนุนเข้าไป ก็มโนใจองอาจกล้าหาญมากขึ้น ต่หนนเนื่องเข้าไป
 ทัพพญกตพเรอ พวกญวนจึงสงรักษาหนาทคานทานมิได้ ก็
 แยกพ่ายหนีไป พอรุ่งเช้าก็เข้าเมืองได้พร้อมกัน แต่พระยา
 ราชเสริฐหนีไปเมืองพนมเปญได้

ศัพท์

อุบายรอน กลศึก เล่ห์เหลี่ยมมคคกาลังคก
 กรมอาจารย์ พวกทหารบุรุษทางไสยศาสตร์ เช่นการอยู่คงเป็นคณ
 อนัน ญวน

พระองค์ ไม่พาคชนทางบันได เป็นถ้ำไม้อันเคี้ยว มีขี้ไม้
 สอดเป็นชั้น ๆ สำหรับเหยียบยบนั่น

บุร^๑ เมือง

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ยิงปืนลูกไม้พังก่ายพม่า (พ.ศ. ๒๓๒๘)

พระมหาอุปราชช้าง
 สุรสีห์คนขาม

ยกพลยหสังคราม
 เพอพม้ายกพลกล้า

โยธีสองฝ่ายเฝ้า
 พม่าสาธิตคนศรั

กรมพระราชวังบวร

บุ^๒นลูกไม้มาตง

จึงกา^๓บนลูกไม้
 คินกระสันยัคเผลาะ

เหล็กจับชนวนเจาะ

มือจับชุกแกว่งแตก

ชอกนาม

ทวนหน้า

ไปค่อ ยุทธนา

ล่องเข้ากาญจนบุรี

ราญรอน

ไปยิง

ให้ลาก

สั่งให้ทหารมา

เล็งเหมาะ

เสือกแล

คินกรอก ชนวนเฮย

ชุกเป็^๔ยงเสียด^๕ยง

ค่ายพิงอุกพม่าลัม

ท่ายกลาต

พวกพม่าฤาอา

ออกสู่

ข้าพอสยเสียบยงชาต

การศึก ถอยนา

ศึกฤททิสศึกแรงรุ

เข็กร้ามขามไทย

(กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม)

คำอธิบาย

เรื่อง

ในขมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดุง เจ้ากรุงอังวะ
เสด็จกรีธาทัพใหญ่ยกเข้ามาหลายทาง หมายจะตีเอาประเทศ
ไทยให้จงได้ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงทราบ ก็โปรดให้จัด
กองทัพเป็นสี่ทัพแยกย้ายกันไปรบข้าศึก ให้กรมพระราชวังยว
มหาสุรสิงหนาท ยกไปตั้งรับทางทุ่ง ลาดหญ้าแขวง เมืองกาญจน
บุรีคอยต่อสู้ กองทัพพระเจ้าปะดุงที่ระยยกมาทางด่านพระเจดีย์สาม
องค์ พอพม่าตกค่ายลงทเชิงเขาบรรทัด กรมพระราชวังยว ร ก็
ให้ตกค่าย พม่าคงสู้รบแข็งแรงคิดฟันอยู่และปลุกหอรบเอาปืน
ใหญ่ขึ้นยิงค่ายไทย กรมพระราชวังยว ร จึงโปรดให้เอาปืนใหญ่
และปืนยิงด้วยลูกไม้มากยิงมายังพม่าได้ผลดีเมือคราวระแฆห่วนก

รักษาเมืองอยู่ได้
 สุกคึกคักพม่าหมาย
 ขกสันเสียบงวาช
 ถลางรอกจากมอฮา
 หลายบริวารเรศทั้ง
 บัอาจารย์บรรณ
 ถลางมแต่หญิงหาญ
 สักกกันเมืองไว้

เคอนปลาย
 วยร่า
 จำเล็ก ทพแฮ
 คักด้วยสองหญิง
 กรมการ มนธ
 คักได้
 หากรัก เมืองนา
 ชอยชคิวงรรม

(ถรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา)

คำอธิบาย

เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดุงเสด็จกรีธาทัพใหญ่ยก
 เข้ามาหลายทาง ทางใต้ให้ห่วนเป็นนายทัพยกกองทัพเรือมาก
 ใต้เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง แล้วกละไปตั้งเมืองถลาง
 ยกรพลขึ้นตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ เวลานั้นพระยาถลางถึงแก่กรรม
 เสียก่อนแล้ว ตำแหน่งเจ้าเมืองว่างอยู่ คุณหญิงจันทร์ ภรรยา
 เจ้าเมืองถลางคนถึงแก่กรรม และมุกคันของสาว จึงคึกคัก

กิจกรรมการท่งป่วงเกณฑ์ไพร่พลช่งกัน รักษาเมือง เป็น สามารถ
 หล่ง ท่งสองน่องอาจกล้าหาญมิได้ขอตอช่าคัก กรมการ
 และชาวเมืองถลางท่งชายและหล่ง กัมิไรยฟ่งตอช่าคักเป็น
 สามารถ พม่าล้อมเมืองอยู่เคอนเคะยกกเขาเมืองมิได้ ทมด
 เสี่ยงอาหารกักของเล็กท่งกลยไป

(ภายหลังวรสถรท่งสองน ไครบพระราชทานบรรดาศักก
 คอ คุณหล่งจันทร์ เป็นท้าวเทพสถร มุกคั่นองสาวเป็นท้าวศรี
 สุนทร)

(เมืองถลางอยู่ในเกาะภูเก็ต ช่งในพงศาวดารจีนเรียกว่า
 เกาะถลาง ชคนเป็นอำเภอถลาง ชนจังหวัดภูเก็ต)

ศัพท์

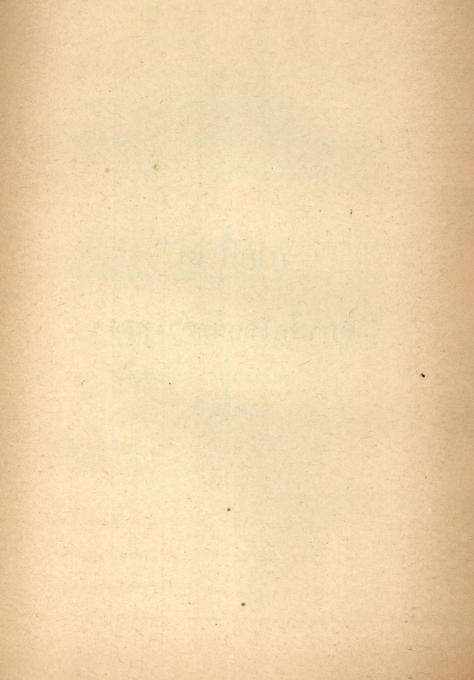
ยรินทร

เจ้าเมือง

ภาคที่ ๒

สุภาษิตโลกนิตินิคำโคลง

(คัดลอก)

สภานิติบัญญัติ

- (๑) ปลาร้าพันห่อด้วย ใบคา
 ใบกะเหี้ยนคาวปลา คละคลุ้ง
 คือคนหม่ไปหา คบเพื่อน พาลนา
 ไ้แต่ร้ายร้ายพัง เพื่องให้เสียพงศ์ (๓)

อธิบายศัพท์

ใบคา คือ กล้วยา เป็นกล้วยาชนิดหนึ่ง ที่ใช้ใบทำเป็นคย
 มงหลังคา

- (๒) ใบพ้อพันห่อหุ้ม กฤษณา
 หอมระรวยรสพา เพรศคด้วย
 คนเสพเส่นหา นักปราชญ์
 ความสุขทรายฤม้วย คุงไม้กลิ่นหอม (๔)

อธิบายศัพท์

ใบพ้อ คือ ใบกะพ้อ เป็นจำพวกไม้ป่าลุ่ม โดยมากใช้ห่อไ้
 กฤษณา เนื้อไม้หอมชนิดหนึ่ง (เนื้อไม้หอมนี้ โดยมากเกิด
 จากแก่นต้นทมซึ่งเป็นโรคอย่างหนึ่ง ตามความเข้าใจ
 กันเป็นสามัญ ว่า มีธาตุหอมอันเป็นกายสิทธิ์อยู่ในอากาศ

เมื่อลงจับคนไม่อะไรก็ตาม คนไม้นั้น ๆ กลายเป็น
 กระลำพัก กฤษณา หรือชอนคอก)

รววย สังกลิ้นหอมวัน ไชย

เพริศ งาม ดี

(๓) ผลเคอเมอสุกไชร์ มีพรรณ
 ภายนอกแฉงกลิ่น ชาค้าย
 ภายในย้อมแมลงวัน หนอนย่อน
 คุ้งคนไรวัย นอกนุ่งงาม (๕)

อธิบายศัพท์

ไชร์ ละกั

พรรณ สี มีพรรณ มีสีงาม

ฉนั้น เช่น ช่าง

ย่อน กิน ไช กัก

(๔) ขนุนสุกสีข้างแห้ง สาขา
 ภายนอกเห็นหนามหนา หนันแท้
 ภายในย้อมรส เหมโอช
 สาธุชนนแล เลิศด้วยทองใจ (๖)

อธิบายศัพท์

สร้าง สล่อน ชุไสว สร้างแห่งสาขา ย้อยลงตามกิ่ง
 หนน แนน
 รสา คอ รส (ใช้ในบทกลอน)
 เอม หวาน ชนใจ
 โอช มรสี ครอบ
 สาธชน คนค
 แล แทะ เทยว

(๕) หมเห็นสี่หราชทำ

กสคณภพ

อยากลวทานอย่าหลย

ทานสคณอย่าไค

ชวนรบ

ท่านไซร

หลกจาก กนา

วากเวร้างหน (๑๑)

อธิบายศัพท์

ไซร เทยว

วาก หาย วากเว หลยหาย

(๖) สี่หราชร้องว่าโอ

ทราชาคิครนเห็นก

ญามงไครรบคน

กเกลยคมังกให้

พาลหม

เกลยคไกล

ม่งนาค เองนา

พ่ายแพภัยตัว (๑๒)

อธิบายศัพท์

เกลียะคโกถ์ เกลียะคทะจะเข้าโกถ์ ไม่อยากเข้าโกถ์

กนุ ทัว ขำ (สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง)

นาค นิยหาย

ให้พ่ายแพ้ยักัว ขอมแพ้เพราะเกียะคักแกตัวเองอยู่แล้ว

(๗) นาคิมพียเพยง

สุริโย

เลอยขำทำเคโซ

แหม่มขำ

พียนอยหยังโยโส

แมลงขีง

ชู่แก่หางเซงฮำ

ชวกฮ้างฤทธิ (๒๒)

อธิบายศัพท์

นาค พญานาค

สุริโย พระอาทิตย์ มีพียเพยงสุริโย มีพียร้ายแรง

เคโซ เกษ อำนาจ

แหม่มขำ ขำๆ อย่างน่า

โยโส ชวกค

(๘) ความมัวปราชญ์น

รักเรียน

ฝนท่งเท่าเซมเพียร

ผ่ายหน้า

คนเกียะคเกลียะคหน้าเวียน

วนจิต

กลอุทกในตระกร้า

เขย่มถันฤณี (๒๓)

อธิบายศัพท์

ฝ่ายหน้า คือ ภายนอก

(๘) หมาโตตัวร้ายขบ	ยาทา
อย่าขบคอบต่อหมา	อย่าขง
ทรชนชาติชั่วงา	รณโทษ
อย่าโกรธอย่าหน้าขง	คอยถ้อยถ้อยความ (๒๘)

อธิบายศัพท์

ช่วง คือ ช่วงไข่ ชาติช่วง ชาติไพร่หลวง

(๑๐) ห้ามเพลิงไว้อย่าให้	มีควัน
ห้ามสรวยแสงจันทร์	ส่องไขว้
ห้ามอายุให้หัน	คืนเล่า
ห้ามคงนไวไต่	จึงห้ามนันทา

อธิบายศัพท์

ห้ามอายุให้หันคน ห้ามอายุมิให้ก้าวหน้า ต้องการให้หัน
ถอยหลัง คือ ไม่ให้แก่

(๑๑) ข้าพฟ้าพิพคณราย	ราว
เสื่อพงไฟรพพ	เถื่อนถา
ความชวพงความค	เทรพง จรงนา
เรอพงแรงนানা	หากรคณเรอ (๔๗)

อธิบายศัพท์

ความชวพงความค การทความชวจะปรากฏขึ้นไ้ เพราะมี
ความค

พาฬ ร้าย, ค

(๑๒) คินุงไซรหาค	เห็นกัน
นมโกโก่สำคัญ	ไกรู
หมุ่ไรค่อไรหั้น	เห็นเล่ห้ กันนา
เชิงปราชญ์ฉลาคกล่าวผู้	ปราชญ์รูเชิงกัน (๔๘)
(๑๓) เว้นวิจารณ์ว่างเว้น	สคัยพ้ง
เว้นที่ตามอินยัง	ไประู
เว้นเล่าลชิตสัง	เกทว่าง เว้นนา
เว้นคังกล่าวผู้	ปราชญ์ไค่ฎามิ (๔๕)

อธิบายศัพท์

วิจารณ์ คิต ตรีตรอง

ลิขิต เขียน จก

นักปราชญ์โบราณศึกษาค้นคว้าความหมายของโคลงบทนี้ โดย
วิธียกเอามาแต่พยางค์ต้นของคำมคอ ที่ว่า ส^๕ตะ (ฟ่ง)
จิ^๕ตะ (คิต) ป^๕จณา (ถาม) ลิ^๕ขิต (เขียน จก)
ลงเหลือ ส. จ. ป. ล. เรียกว่า หัวใจนักปราชญ์

(๑๔) รั้น^๕น้อยกว่ามาก^๕

เวียงไ

กลก^๕กยเกิดอยู่^๕ใน

สระ^๕จ้อย

ไป^๕เห็นชะเล^๕ไกล

กลาง^๕สมุทร

ชม^๕ว่า^๕น่าย^๕อน^๕อัย

มาก^๕ลาล^๕ก^๕เหลือ

อธิบายศัพท์

กล เช่น อย่าง เหมือน

จ้อย น้อย

ชะเล คิอ ทะเล^๕น^๕เอง

(๑๕) จามร ^๑ ขึ้น ^๒ ซึ้ง ^๓ อยู่	หยด ^๔ ปลด
ซัพ ^๕ ขรกร ^๖ กย ^๗ ศ	บึง ^๘ ไซ ^๙ ร์
สั ^{๑๐} ทว ^{๑๑} โลก ^{๑๒} ซง ^{๑๓} สม ^{๑๔} มก	มี ^{๑๕} ชาติ
กุ ^{๑๖} เย ^{๑๗} ยง ^{๑๘} สั ^{๑๙} ทว ^{๒๐} น ^{๒๑} ไค	ยศ ^{๒๒} ซ้อง ^{๒๓} สรว ^{๒๔} เส ^{๒๕} ริ ^{๒๖} ณ (๖๖)

อธิบายศัพท์

จามร สัตว์จำพวกวัวป่า อยู่ในแถบสูงของภูเขาหิมาลัย และ
ประเทศอินเดีย มีขนอ่อนละเอียด หางยาวเป็นพู่ ขนหาง
ใช้ทำแสยัค เช่นพระแต่จามรในเครื่องราชกกุธภัณฑ์

(๑๖) เสียดิน ^๑ สงวน ^๒ คัก ^๓ กั ^๔ ไว	วง ^๕ คั ^๖ หง ^๗ ส
เสียด ^๘ คัก ^๙ กั ^{๑๐} สั ^{๑๑} ประ ^{๑๒} สง ^{๑๓} ค	สัง ^{๑๔} วิ ^{๑๕}
เสียด ^{๑๖} ร ^{๑๗} เว ^{๑๘} ง ^{๑๙} การ ^{๒๐} รง	ความ ^{๒๑} สั ^{๒๒} คัย ^{๒๓} ไวนา
เสียด ^{๒๔} คั ^{๒๕} ย ^{๒๖} อ ^{๒๗} ยา ^{๒๘} เสียด ^{๒๙} ส	ซัพ ^{๓๐} ม ^{๓๑} วย ^{๓๒} มร ^{๓๓} ณ (๖๘)

(๑๗) พระสม ^๑ ท ^๒ ร ^๓ สั ^๔ ค ^๕ คัก ^๖ กั ^๗ น	คณ ^๘ นา
ส้าย ^๙ คัง ^{๑๐} ทง ^{๑๑} ทอ ^{๑๒} คมา	หยง ^{๑๓} ไค
เขา ^{๑๔} สั ^{๑๕} ง ^{๑๖} อา ^{๑๗} ว ^{๑๘} ค ^{๑๙} วา	กำ ^{๒๐} หน ^{๒๑} ค
จิต ^{๒๒} มน ^{๒๓} ย ^{๒๔} น ^{๒๕} ไซ ^{๒๖} ร์	ยาก ^{๒๗} แท ^{๒๘} หยง ^{๒๙} ณ (๗๖)

อธิบายศัพท์

กึ่ง เครื่องมือสำหรับวัดส่วนตรง และสำหรับหยั่งวงกนา
 วัดว่า วัดสอยความยาว หรือความลึก

(๑๘) รักกันอยู่ชอบฟ้า เขาเขี้ยว
 เสมออยู่หอแห่งเดียว ร่วมห้อง
 ชงกันขี้แลเหลียว คาคอ กัณหา
 เหมือนชอบฟ้ามายอง ข้ำไม้มายัง (๘๗)
 (๑๙) ให้ท่านท่านรักให้ คอยสนอง
 นบท่านท่านรักปอง นอบไหว
 รักท่านท่านควรครอง ความรัก เรานา
 สามสิ่งนั้นไว้ แด่พรชน (๘๘)

อธิบายศัพท์

นบ นอบ ไหว
 พรชน คนชั่ว

(๒๐) ใครจักผูกโลกแม่ รักจริง
 เหล็กเท่าลำตาลตรง ไ้หม่น
 มนตราผูกน่านหง หายเสื่อม
 ผูกเพื่อไม่ทรนแนนเท่าวันตาย (๑๐๐)

อธิบายศัพท์

หม่น คอ ม่น

หง ซ้ำ (จะใช้เวทมนตร์คุณยาผูก หากจะได้ แค้นนานไป
ก็เสื่อมหายลง)

เท่า คอ ทรายเท่า ตลอดจน ถึง

(๒๑) จำสารสัปปลอกเกยว คันสาร

จำนาคมนตร์ไอฟาร

ผูกแท้

จำคนเพอใจหวาน

ทางปลอก

จำโลกนมนแล

แต่ด้วยไมตรี(๑๐๑)

อธิบายศัพท์

สาร ช่าง

เกยว ผูกแท้ พัน

เพอใจหวาน ้วยการแสดกเงาใจเป็นทกคตม

(๒๒) ผจญคนมักโกรธด้วย ไมตรี

ผจญหมู่ทรชนก

ทอดง

ผจญคนจิตโลภม

ทรพยแผอ แผ่นา

ผจญอัสติย์ให้ขง

หยุก้วยสัทยา(๑๐๓)

(๒๓) คนใดคนหนึ่งผู้

เคียดฆ่าคนอนันต์

ไข่ป่านบุรุษอัน

เชิรท่านเป็นยอดแล

โศกกรรจ์

หนักแท้

ผจญจิต เองนา

ว่าผู้มีชัย (๑๐๕)

อธิบายศัพท์

ฉกรรจ์ เก่งกาจ

ผจญ ชน

เชิร นักปราชญ์

(๒๔) ปางน้อยสำเहनัยกร

ครนใหญ่ย่อมหาทุน

เมือกกลางแก่แสงขลุ

ขามห่อหมกทำไคไค

เรียนคุณ

ทรัพย์ไว

ธรรมชอบ

แก้ตัวอนิจจัง (๑๑๕)

อธิบายศัพท์

สำเहनัยกร รกจำ, เอาใจใส่

คุณ คือ คุณวุฒิ วิชาการ

กลางแก่ เข้าวัยแก่

(๒๕) ความรักยิ่งล้ำ	สินทรัพย์
คิดค่าควรเมื่อนั้น	ยิ่งไซ้
เพราะเหตุรักอยู่กับ	กายอาตมา
โรจักเขียนไขไ้	เร่งรู้เรียนเอา (๑๑๖)

อธิบายศัพท์

อาตมา ตัวเรา

(๒๖) คนโง่โง่พอกโง่	อังก
ขอว่ากล่าวอย่าฟัง	สัปล
หมาเห่าเล่าอย่าหวัง	จักข ใกรนา
สองเหล่าเขาหมุ่น	ชาติเขอเคียวกัน (๑๒๖)

อธิบายศัพท์

สัปล คือ สัปลย เป็นคำใช้แสดงลักษณะของการพูด

หมายความว่า กลับกดอก ทดบะแลง ไม่นั่นอน

(๒๗) สนิมเหล็กเกิดแก่เนอ ในตน

กินกิดเนอเหล็กจน กร่อนขร

ขยเกิดแก่ตนคน เป็นขย

ขยข่อนทำโทษข้า ใ้ผู้ขยเอง (๑๓๐)

อธิบายศัพท์

ชวรา คือ ครว้า ชำรุด ไทรม

(๒๘) หมอแพทยทายว่าไซ้ ลมคุม

ไทรว่าเคราะห์แรงรุม ไทโยให้

แม่่มคว่ำลัคม ทำไทโย

ปราชญ์ว่ากรรมเองไซ้ ก่อสร้างมาเอง (๑๓๕)

อธิบายศัพท์

แม่่มค หึงหมอฉ หึงคนทรงฉ

(๒๙) มีลูกจากไทโยแท้ สาธารณ

เข้าขอนคยคนพาล ลักล

สั่งเสพสรายาน การขาย

จากไทโยแท้เท่านั้น ลากลายคา (๑๔๔)

อธิบายศัพท์

จาก คือปราศจาก ไม่ม

ลากลายคา เป็นลาอย่างประเสริฐของพ่อ

(๓๐) ไทโยท่านผู้สอนเพียง เมล็ดงา

ปองคตินินทา ห่อนเว้น

ไทโยคนเท่ากนา หนักยิ่ง

ยั้งยักคิกชอนวัน เรืองร้ายหายคุนย์ (๑๗๑)

(๓๑) นกน้อยชนน้อยแท้	พอตัว
วิ่งแข่งจู๋เมยผัว	อยู่ได้
มักใหญ่ย่อมคนหัว	ไฟเฟิก
ทำแค่พอตัวไร	อย่าให้คนหยัน (๑๘๕)

อธิบายศัพท์

ชน นำสิ่งของไป ในที่นี้หมายความว่า ชนเอาไขไม้ ไผ่
 หญ้า ไปทำรัง

มักใหญ่ • ความอยากได้เกินฐานะเกินกำลังตน คือคนมีฐานะ
ต่ำแต่อยากได้สูงเกินเลย ไม่คิดพยายามปรับปรุงคุณ
ลักษณะของตนเสียก่อน ก็อยากได้ตำแหน่งแห่ง
ตำแหน่งฐานะและกำลังอันใหญ่ยิ่งกว่า

(๓๒) เห็นท่านมีอย่าเคลิ้ม	ใจตาม
เราอยากหากใจงาม	อย่าคร้าน
อุตส่าห์พยายาม	การกิจ
เขาเขียงอย่างเพอนบ้าน	อย่าทิ้งทำกิน (๑๘๖)

452

(๓๓) เริ่มการทรงตัวไว้ในใจ
 การจะรู้ใจ ขำแจ่ม
 เกษชอกชอกห่อนใคร เห็นคอก
 ผลลิตคิดแล้วแฉ่ง แพร่ให้คนเห็น (๑๘๗)

อธิบายศัพท์

แผ้วร้าง คืบแผ้วร้าง แดกชอก โผล่ชอก
(๓๔) การไถทรงผิไชร์ เสียฉนัก
เอาสิ่งนั้นทรงชัก คึกแก
หนามชอกสั่วแคะคัก ญาชอก
หนามค้อหนามนั้นแล เชยไคคณ (๑๘๘)
(๓๕) เป็นคนคลาคละย้าอ่า เปลา่กาย
เงินสลังคักชวย ชอชไว
เคหาอ่าคูนยว้าย ข้าวเปลิช มินา
เงินคกชกักไค ผ่อนเลียงชากมา (๑๘๙)

อธิบายศัพท์

ชุก ทนทนทนใจ ลำบาก

(๓๖) หลีกเกวียนให้หลีกห้า	ศอกหมาย
มาหลีกสียศอกกราย	อย่าใกล้
ข้างยสียศอกคลาย	คลาคลาก
เห็นทวนชนหลีกให้	ห่างพันลี้ตา (๑๙๘)

อธิบายศัพท์

กราย เค้นเฉียด เข้ามาใกล้

(๓๗) ไร่สิ่งสิ้นแล้วอัย	ขัญญา
อิกญาคิวคังพงศา	ขใกล้
คนรักยอมโรยรา	รสรัก กันแซ
พบแพทย์ทางทำไย	เขียงหน้าเม็นหน (๒๐๔)

(๓๘) หอมกลิ่นดอกไม้อัน	นบถิ
หอมแต่ตามลมฤ	กลบยอัน
หอมแห่งกลิ่นกล่าวคือ	คิลศคย นนา
หอมสุกหอมสะทอน	ทวใกล้ใกล้ถึง (๒๓๕)

(๓๙) แหกเท้า ^๑ คู ^๑ เหว ^๑ ว่า ^๑ แก้ว	โกณฺญา
หงส์ ^๑ วิหค ^๑ มยุรา	ร่ำ ^๑ รัง
เดก ^๑ นรชาติ ^๑ วาทา	เอม ^๑ โชน
ฟัง ^๑ เสนา ^๑ ะ ^๑ เพราะ ^๑ พร้อง	มฤ ^๑ ณ ^๑ ชัย ^๑ วาทิ ^๑ (๒๔๖)

อธิบายศัพท์

คู ^๑ เหว ^๑	คือน ^๑ กกา ^๑ เหว ^๑
โกณฺญา	นก ^๑ กระเรียน
วิหค	นก
มยุรา	นก ^๑ ยูง
มฤ ^๑ ณ ^๑	หวาน
ชัย ^๑	คำ ^๑ พค
วาทิ ^๑	เสียง ^๑ พค

(๔๐) พาย ^๑ เกิด ^๑ พ้อ ^๑ ขย่ำ ^๑ รัง	รช ^๑ พาย
จวน ^๑ ตระ ^๑ วัน ^๑ จัก ^๑ ส่าย	ส้อง ^๑ ฟ้า
ของ ^๑ สค ^๑ สัง ^๑ ควร ^๑ ขาย	จัก ^๑ ชาติ คำ ^๑ แซ
ตร ^๑ ลา ^๑ ก ^๑ เล็ก ^๑ แล้ว ^๑ ช้า	บน ^๑ ขอ ^๑ เอา ^๑ ใคร ^๑ (๒๔๗)

ทวลาค คอ ทวลาค

(๔๑) ทรพยมสสส่วนไชร	ปนขัน
ภาคหนึ่งพงเกียจกัน	เกียไว้
สองส่วนเข้กเสีรสรพ.	การกีย ไชนา
ยังอกส่วนครวให้	จ่ายเลียงทัวตน (๒๕๔)

อธิบายศัพท์

สรพ การกีย อำนว่า สัน พะ การกีย
ทัวตน ทัวของตน

(๔๒) คราวคิมเพอนพอง	พุดตาม
ย่นนงไททอมถาม	ถอย
คราวทุกขฉุกเดินควม	มิไทย
เพอนเล่นเรจจวนอย	หน่งนญ่ามิ (๒๖๑)
(๔๓) น้ำเหมีนมลางสังเหน้า	ไฉนหยุค
มลางอทุกขบริสุทธ	เสียมราย
คนเวรคอเวรประทุษ	ทัวไทย
เขาอเวรระงับหยาย	อาส่นศุนย์เวร (๒๖๓)

อธิบายศัพท์

มล้าง คอ ล้าง

เหน้า คอ เน้า

ประทุษ ทำร้ายกัน

ทวิโทษ โทษยิ่งมากขึ้น

อเวร ความไม่มีเวร (อ + เวร = ไม่มีเวร)

หง่าย คอ ง่าย

(๔๔) โยธาทังศาสดรฐ สงคราม ชอชญา

ปราชณุมละคัมภีรความ อย่าพร้อง

เกินหนเพอนย่ตาม อย่าไต่ ทางแซ

พาดิซเสียบพวกพ้อง ท่าง้าวเกินโดน(๒๗๓)

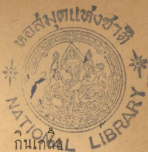
(๔๕) กำนข้วยอกถกตน ชลธาร

มารยาทส่อสันดาน ซาคีเซอ

โคกฉลากเพราะคำขาน ควรทราบ

ห่อบมญาเหียวแห่งเรือ ขอกร้ายแสดงกิน(๒๘๒)

อธิบายศัพท์

ญา คอ ญา

(๔๖) ถึงจนทนสัก

ชยาเทยวแลเนอเออ

ชคชยากเยยงออย่างเสอ

โซกเสาะใส่ทอง

(๔๗) โคควายวายชีพได้

เป็นสิ่งเป็นอนยัง

คนเค็ดคืบคืบยั้ง

เข่นชอเข่นเสยงโค

กั้นเกล้า

พวกพ้อง

ส่งวนคัก

ยิบเนอเกินเอง (๒๙๒)

เขาหน้

ชยุไชร

ชารว้าง

แตรวากยค

อธิบายศัพท์

สังขาร ร่างกายและจิตใจ

(๔๘) ช่อนหวานมานมิตรล้น เหลือหลาย

หยายบ่มีเกลอกราย

เกลอนใกล้

คจทวงศศิฉาย

คาวคาย ประดับนา

สรวีส่องการวไร

เพอรอนแรงแสง

(๗ หน้า ๙๒)